

بررسی فقهی و حقوقی، جرم جاسوسی توسط نیروی های نظامی و انتظامی

علی اسماعیلی کزیری^۱

تاریخ دریافت: ۹۹/۵/۲

حسین احمری^۲

تاریخ پذیرش: ۹۹/۱۰/۶

محمد رضا کاظمی گلرودی^۳

چکیده

یکی از پایه های اساسی رفاه و آسایش مردم امنیت داخلی و خارجی کشور است. بقاء و دوام و اقتدار هر دولتی وابسته به مسائل امنیتی آن کشور است. متولیان امنیت داخلی و خارجی کشور نیروهای نظامی و انتظامی هستند، و اگر رفتار مجرمانه از آنان صادر شود که مخل نظم و امنیت باشد از اهمیت ویژه ای برخوردار است بنا بر این بررسی جرائم امنیتی و مجازات آن از نظر فقهی و حقوقی در نیروهای مسلح با در نظر گرفتن جایگاه اجتماعی، آنان در نظام اسلامی از اهمیت ویژه ای برخوردار است. قوانین کیفری نیروهای مسلح، در طول تاریخ کرارا مورد بررسی و اصلاح قرار گرفته است، اما جرائم امنیتی آنان از قبیل جاسوسی با توجه به مبانی فقهی و حقوقی کمتر مورد پژوهش واقع شده است. این امر می تواند در جهت پیشگیری از وقوع جرم و یا کاهش آن در نیروهای مسلح به منظور سلامت آنها و آرامش جامعه مفید و مؤثر باشد. در این مقاله جرایم خاص امنیتی نظامی و انتظامی با رویکرد جرم جاسوسی بررسی شده و آیات، و روایات پیشوایان معصوم علیهم السلام مورد استناد قرار گرفته است.

کلید واژه: امنیت داخلی، امنیت خارجی، جرائم امنیتی، نظامی و انتظامی، مبانی فقهی، مبانی حقوقی.

^۱ دانشجوی دکتری گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران

^۲ دانشیار گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران (نویسنده مسئول)

^۳ استادیار گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران

یکی از حقوق عامه موضوع امنیت است در روایتی از پیامبر گرامی اسلام صل الله علیه وآله وسلم آمده است: دو نعمت اند که قدر آنها شناخته نمی شود و کفران می گردند: امنیت و عافیت^۱ باتوجه به چالش های فکری و فرهنگی در امور مذهبی و دینی و هنجار های اجتماعی و نوع نگرش به آزادی های فردی و اجتماعی و حقوق شهروندی از جمله تعریف هنجارها و رفتار های درست و یا غیر صحیح بین مردم و چگونگی تعامل و برخورد شهروندان بایک دیگری گیری حقوق فردی و اجتماعی توسط آنان موجب بروز برخی از مشکلات می گردد. گاهی تعارض حقوق مردم و واکنش آنها موجب تضعیف امنیت داخلی شده و آرامش جامعه را مخدوش می سازد، نظر به این که شکوفائی فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی و برقراری دموکراسی تنها در سایه آرامش و امنیت می تواند تحقق یابد افراد یا گروه های ناراضی داخلی ممکن با برنامه ریزی از طرف خود و یا بعضاً دولت های بیگانه جهت جلوگیری از پیشرفت کشور، ایجاد ناراضی بین مردم و در نتیجه سقوط دولت برنامه ای برای برهم زدن نظم و آرامش و امنیت کشور تدارک ببینند و افرادی را نیز برای مقاصد خود اجیر نمایند، کشورهای بیگانه به خصوص غرب و کشورهای غربی در سده های آخر و به ویژه پس از انقلاب اسلامی، مسئله نفوذ، در محیط های سیاسی آنها مورد تجزیه و تحلیل و طراحی قرار گرفته و اقداماتی مانند تحریک ضد انقلاب و ایجاد درگیری های داخلی از قبیل: حرکات مسلحانه منافقین، ترور شخصیت ها و یا اقدامات مسلحانه گنبد و کردستان و یا جنگ و هجوم به مرزهای کشور و مخدوش ساختن تمامیت ارضی ایران را در دستور کار خود قرار داده اند، که جنگ هشت ساله عراق با ایران یکی از این موارد است. از آنجا که بخش عظیمی از امنیت داخلی و خارجی کشور مرهون خدمات و تلاش های نیروهای مسلح است. طوریکه در فرمایش امیرالمومنین علیه السلام آمده است: نیروهای مسلح باذن خداوند، حصون رعیت و زینت حکومت اسلامی و عزت دین شمرده شده اند.^۲

و یکی از پژوهش گران با استفاده از فرمایشات امیرالمؤمنین علیه السلام، در کتاب خودش به شرح مقوله نظم و امنیت پرداخته است و عدم وجود نظم اجتماعی و قانون مداری و به دنبال آن عدم برقراری امنیت را از دیدگاه حضرت علی علیه السلام از اسارت انسان در چنگال حیوان درنده بدتر می داند.^۳

^۱ - نعمتان مکفورتان، الامن والعافیة. مجلسی، محمد باقر. بحار الانوار چاپ دوم، مؤسسه وفا، سال ۱۴۰۳ هجری قمری، ج ۸۱، ص ۱۷۰

^۲ - فَالْحِجْرَةُ بِإِذْنِ اللَّهِ حُصُونُ الرَّعِيَّةِ، وَ زَيْنُ الْوَلَدَةِ، وَعَزُّ الدِّينِ، وَسَبْلُ الْأَلْمَنِ وَلَيْسَ تَقْوَمُ الرَّعِيَّةُ إِلَّا بِهِمْ. صبحی صالح، نهج البلاغه، چاپ، بیروت سال ۱۳۸۷. هجری قمری، نامه ۵۳ ص ۴۳۲

^۳ - دلشاد، مصطفی، حکومت حکمت، (حکومت نهج البلاغه) نشر: تهران، دریا، چاپ دوم سال ۱۳۷۹، ص ۶۰

دشمن برای رسیدن به مقاصد خود ش از طریق نفوذ، وگماردن جاسوس، دربخش های مختلف نظام و مراکز حساس از قبیل مراکز تردد و محل کار و فعالیت نیروهای مسلح این امر مهم را دنبال می کند و دراین نوشته با نگاهی آسیب شناسانه تلاش می شود شناختی دقیق از جریان امنیت داخلی و خارجی توسط نیروهای مسلح و بررسی جرم جاسوسی به منظور پیشگیری ویا کاهش آن ارائه گردد .

نقش قوه قضائیه در تأمین امنیت

بدون شک قوه قضائیه بدون بازوی قوی نظامی و انتظامی و منضبط نمی تواند به اهداف خودش دست یابد، و بطور مسلم در بین نیروهای مسلح ممکن است افرادی باشند که از موقعیت خود سوء استفاده نموده ویا بر اثر جهل به قانون موجب تضییع بخشی از حقوق عامه شوند، و آگاهانه یا ناخود آگاه در بهم زدن نظم و امنیت داخلی و یا خارجی نقش داشته باشند. و از طرفی نوع رفتار و جرائم آنان با جرائم عادی و معمولی و عامه مردم متفاوت و متغیر است، زیرا بسیاری از آن جرائم در بین مردم عادی وجود خارجی ندارد، یا نقش آنان بسیار ضعیف است ، اما این امر در بین نیروهای مسلح با توجه به دسترسی آنها به سلاح و مهمات، اطلاعات: سری، بکلی سری و خیلی محرمانه، و تردد به مراکز مهم صنعتی و تسلیحاتی و اسناد سری، یا بکلی سری و خیلی محرمانه می تواند از اهمیت ویژه ای برخوردار باشد، و از این جهت قانون اساسی در اصل یکصد و هفتاد و دوم خود برای رسیدگی به جرائم خاص نظامیان مرجع قضائی اختصاصی به نام دادسرا و دادگاه های نظامی را پیش بینی کرده است،^۱ و در قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح جرم جاسوسی توسط آنان از جرائم خاص نظامی و انتظامی تلقی شده است^۲ بنابراین جهت پژوهش در این امر مهم مبانی فقهی و حقوقی ، این جرم مورد بررسی قرار می گیرد.

^۱ - قربانی فرج الله، مجموعه کامل قوانین اساسی ، مدنی، چاپ اول، چاپخانه حیدری، انتشارات فردوسی، سال ۱۳۶۷، ص ۴۵

^۲ - رحیمی اصفهانی ، عباسعلی ، قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح ، اداره کل تدوین و تنقیح قوانین و مقررات ، چاپ اول ، سال ۱۳۸۲ ، نشر معاونت پژوهش ریاست جمهوری (شرح جرم جاسوسی) ص ۵۰ ماده ۲۴.

تعریف واژه‌ها واصطلاحات

الف: مبانی: اصطلاحی است عربی که در فارسی نیز رایج است، جمع مبنی به معنی قاعده، اساس، پایه و بنیان، محل بنا، ریشه^۱، شالوده‌ها، بناشده، اصول، عمارت‌ها، و بنا کرده شده^۲ استعمال می‌شود. به معنای پرورش دادن و تربیت کردن^۳ و بناها و ساختمان‌ها^۴ نیز آمده است.

نظریه: در اینجا مراد از مبانی پایه و قاعده وزیربنای چیزی است.

ب: فقه: در لغت به معنی فهم، دانستن، علم به چیزی، دانش، دریافتن، علوم اسلامی، مسائل اعتقادی که سابقاً فقه اکبر نامیده می‌شد، علم به قوانین اسلامی که سابقاً فقه اصغر نامیده می‌شد.^۵ به معنای دانستن چیزی نیز آمده است^۶، هم چنین فرموده اند: فقه در لغت به معنای فهم است و در اصطلاح علم به احکام شرعی فرعی است که از دلائل تفصیلی استنباط می‌گردد.^۷ و به معنای دانش دین علم به احکام شرعی علم به چیزی، و دانستن آن، زیرکی و دانائی^۸ نیز اطلاق می‌شود.

نظریه: مراد در اینجا دانستن حکم شرعی از آیات و روایات و نظرات فقهای عظام است.

ج: حقوق: جمع حق است، حق کلی و حق جزئی، علمی که از قوانین موضوعه بحث می‌کند و در حقوق اداری به معنی اجرت کار کارمند دولت است.^۹ به معنای ثبوت و وجوب^{۱۰} نیز آمده است، و می‌توان گفت به معنای راستی‌ها درستی‌ها، وظائف تکالیف، دستمزد، و به مجموعه قوانین و قواعد و رسوم لازم الاجرائی که به منظور استقرار نظم در جوامع انسانی استفاده می‌شود اطلاق می‌گردد، و از نظر بین‌المللی به مجموعه اختیاراتی که به یک شخص بعنوان انسان و بدون

^۱ - معلوف، لویس، المنجد، ترجمه احمد سیاح، تحت عنوان فرهنگ عربی فارسی، چاپ پنجم، سال ۱۳۸۴ انتشارات اسلام تهران، صص ۱۵۷ و ۱۵۸

^۲ - دهخدا، علی اکبر، لغت نامه، ۱۵ جلدی چاپ دوم، سال ۱۳۷۷ مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران، جلد ۱۳ صص ۲۰۰ و ۹۹

^۳ - ابن منظور انصاری، محمد بن مکرم، لسان العرب، نشر: دار صابر، بیروت، پانزده جلدی، چاپ چهارم، سال ۱۴۱۴ هجری قمری، جلد ۱۴ صص ۹۵

^۴ - جبران مسعود، فرهنگ الفبائی عربی فارسی الرائد، ترجمه دکتر انزایی، چاپ چهارم، انتشارات آستان قدس رضوی سال ۱۳۸۳ جلد ۲ صص ۱۵۳۲

^۵ - جعفری لنگرودی، محمد جعفر، ترمینولوژی حقوق، چاپ نهم، سال ۱۳۷۷ کتابخانه گنج و دانش تهران. صص ۵۰۴ - ردیف، ۴۰۱۲

^۶ - ابن منظور انصاری محمد بن مکرم، لسان العرب پیشین، جلد ۱۳ صص ۵۲۲

^۷ - جمال الدین، ابی منصور شیخ حسن بن زین الدین، شهید ثانی، معالم الاصول، انتشارات معارف اسلامی، تهران شمس العماره، بی تا (احتمالاً سال ۱۳۵۰ شمسی) صص ۲۲

^۸ - جبران مسعود، فرهنگ الفبائی عربی فارسی الرائد پیشین جلد ۲ صص ۱۳۱۰

^۹ - جعفری لنگرودی، محمد جعفر، همان صص ۲۳۰ - ۱۸۳۴

^{۱۰} - ابن منظور انصاری، محمد بن مکرم، لسان العرب، پیشین، جلد ۱۰ صص ۴۹

در نظر گرفتن نژاد، ملیت، تابعیت، و جنس به اوداد می شود حقوق نامیده می شود.^۱ به معنای حق ها، سزاهای، پاداش ها، و واجبات نیز آمده است.^۲ به معنای مواد درسی که دانشجوی رشته حقوق می خواند تا وکیل و قاضی شود.^۳ یکی از اساتید دانشگاه در کتاب خود آورده اند: حقوق جزا، مجموعه قواعد قضائی است که عکس العمل دولت را در مقابل جرائم و مجرمین مشخص می کند.^۴

د: اتهام:

واژه اتهام مصدر باب افعال و در لغت به معنای به کسی تهمت زدن، در راستی سخن وی تردید کردن، مورد تهمت قرار دادن.^۵ نسبت دادن چیزی را بر مبنای وهم و گمان به کسی.^۶ بدگمانی در مورد شخص یا گروهی که مورد اطمینان است به لحاظ شرعی ممنوع است.^۷

و در تعریف متهم گفته اند کسی است که فاعل جرم تلقی شده ولی هنوز انتساب جرم به او محرز نشده است در مقابل مجرم استعمال می شود.^۸

به عبارت دیگر کسی که تهمتی متوجه اش است و هنوز رسیدگی به جرم مورد تهمت شروع نشده و اگر شروع شده باشد، به رأی لازم الاجرا پایان نیافته است. پس از صدور حکم قطعی در مورد اتهام و احراز بزه وی، که مشخص گردید مرتکب جنایت، جنحه یا خلافی شده است او را مجرم گویند.^۹ در یک نگاه کلی و جامعه شناسی می توان گفت متهم کسی است که گمان می رود هنجارهای اجتماعی را زیر پا گذاشته و به حقوق دیگران تعرض کرده است، اعم از این که حق شخص خاصی را نادیده گرفته یا این که حقوق عموم جامعه را پایمال کرده باشد، یعنی گمان می رود از ناحیه وی جرمی واقع ولی هنوز این ادعا ثابت نشده است و ممکن است بی گناهی او احراز شود.^{۱۰}

نظریه: مراد از متهم کسی است که بعلت وجود قرائنی مبنی بر ارتکاب جرم از طرف شخص یا گروهی فعل یا ترک فعلی به او منتسب می شود لکن اثبات آن نیاز به ارائه دلیل و مدرک دارد.

^۱ - جعفری لنگرودی ، محمد جعفر ، ترمینولوژی حقوق، پیشین ، ص تا

^۲ - دهخدا ، علی اکبر لغت نامه ، پیشین . جلد ۶ ص ۹۱۴۹

^۳ - جبران مسعود، فرهنگ الفبائی عربی فارسی الرائد، پیشین ، جلد ۱ ص ۶۹۱

^۴ - ولیدی ، محمد صالح ، حقوق جزای عمومی ، چاپ اول ، سال ۱۳۷۱ چاپ مهر قم، جلد اول ص ۷

^۵ - جبران مسعود، فرهنگ الفبائی عربی فارسی الرائد ، پیشین ، جلد ۱ ص ۲۴

^۶ - ابن منظور انصاری ، محمد بن مکرم ، لسان العرب ، پیشین جلد ۱۲ ص ۶۴۴

^۷ - الحمیری القمی؛ ابوالعباس عبدالله بن جعفر؛ قرب الاسناد، قم، مؤسسه آل البيت عليهم السلام لإحياء التراث، الطبعة الاولى، ۱۴۱۳ قمری، جلد ۱ ص ۸۴ حدیث ۲۷۶

^۸ - جعفری لنگرودی، محمد جعفر، ترمینولوژی حقوق، چاپ نهم، تهران، کتابخانه گنج دانش ۱۳۷۷، ص ۶۱۴.

^۹ - جعفری لنگرودی، محمد جعفر، ترمینولوژی ، همان، ص ۶۱۸

^{۱۰} - فخار طوسی ، جواد ، اعاده حیثیت و جبران خسارت معنوی از دعاوی کیفری ، چاپ اول زمستان ۱۳۹۴ ، دفتر تبلیغات اسلامی

ح: جرائم: جمع جرم است به معنی گناه، خطا، بزه، و در اصطلاح به رفتاری گفته می‌شود که قانون برای آن مجازات تعیین کرده باشد (اعم از فعل یا ترک فعل)^۱. یکی از اساتید دانشگاه می‌فرماید: جرم در لغت به معنای گناه، جناح و عصیان آمده است و در ادبیات نیز بیشتر در معنای اول، یعنی گناه مورد توجه قرار گرفته است، هرچند می‌توان مفاهیم دیگری را نیز استنباط کرد.^۲ و همان وزن فعل ماضی به معنای جنایت و ذنب نیز ذکر شده است.^۳ و جرم بر وزن فعل را به معنی کسب و جنی، بیان کرده و آن را به معنای جرم نیز دانسته اند.^۴ و یکی دیگر از لغت‌شناسان نیز آن را به معنای: گناه، بزه، و خطا معرفی نموده است.^۵ و در نهایت فرموده اند: هیچ امری را نمی‌توان جرم دانست مگر آن که به موجب قانون برای آن مجازات تعیین شده باشد.^۶

نظریه: در اینجا مراد تعریف قانونی جرم است که طبق قانون مجازات اسلامی بیان شده است: هر رفتاری اعم از فعل یا ترک فعل که در قانون برای آن مجازات تعیین شده است.^۷

ط: مجازات: از لحاظ لغوی به معنای: غناء، مکافات و مقابله آورده شده است.^۸ هم چنین جزء بروز فعل: به معنای تقسیم مال هم آمده است^۹، و مجازات را به جزا دادن، پاداش دادن کیفر^{۱۰} تعریف کرده اند و از لحاظ حقوقی: مجازات را به مشقتی که مقنن تحمیل به مجرم می‌کند بیان شده است.^{۱۱} با توجه به اینکه عوامل جرم زامختلف و متفاوت است و هر یک از آنها می‌تواند در نحوه این پاداش و کیفر مؤثر باشد، یکی از اساتید دانشگاه می‌فرماید: عامل هر وضع جسمانی یا روانی یا اجتماعی را گویند، که می‌تواند در پیدایش یا افزایش جرم نقش مؤثر داشته باشد اما این تأثیر مطلق نیست و در تمام موارد نمی‌تواند قاطعیت داشته باشد.^{۱۲}

^۱ - جعفری لنگرودی، محمد جعفر، ترمینولوژی، پیشین، ص ۱۹۰

^۲ - نوربها، رضا، زمینه حقوق جزای عمومی، چاپ بیست و ششم، سال ۱۳۸۸ کتابخانه گنج و دانش، ص ۱۳۳

^۳ - ابن منظور انصاری، محمد بن مکرم، لسان العرب، پیشین، جلد ۱۲ ص ۹۰

^۴ - ابوالقاسم الحسین بن محمد، معروف به راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، پیشین، ص ۹۲

^۵ - جبران مسعود، فرهنگ القبائی عربی فارسی الرائد، پیشین، جلد ۱ ص ۶۰۹

^۶ - رحیمی اصفهانی، عباسعلی، قانون مجازات اسلامی، چاپ نهم، سال ۱۳۹۵ نشر معاونت حقوقی ریاست جمهوری ص ۱۸ ماده ۲

^۷ - رحیمی اصفهانی، عباسعلی، قانون مجازات اسلامی، همان ص ۱۸ ماده ۲

^۸ - ابوالقاسم الحسین بن محمد، معروف به راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، پیشین، ص ۹۲

^۹ - ابن منظور انصاری، محمد بن مکرم، لسان العرب، پیشین، جلد ۱ ص ۴۵

^{۱۰} - عمید، حسن، فرهنگ لغت فارسی، چاپ ششم، سال ۱۳۵۱ انتشارات جاویدان، ص ۱۰۸۹.

^{۱۱} - جعفری لنگرودی، ترمینولوژی حقوق، پیشین، ص ۶۱۵.

^{۱۲} - کی‌نیا، مهدی، مبانی جرم‌شناسی، چاپ اول سال ۱۳۷۰، مؤسسه چاپ و نشر دانشگاه تهران، جلد اول ص ۶۲

همچنین آزاری که قاضی به علت ارتکاب جرم و به نشانه نفرت جامعه از عمل مجرمانه و مرتکب آن برای شخص مقصر، بر طبق قانون تعیین می کند، به مجازات تعبیر می شود.^۱ این ایذاء و آزار اگر برای مجازات شرعی و تنبیه مجرم باشد کاری است بسیار پسندیده مانند: اجرای حدود و تعزیرات که مورد تأیید اسلام و فقهای عظام است. اما اگر من غیر حق کسی به دیگری آزاری برساند یا مورد ضرب و شتم قرار دهد اسلام آن را به رسمیت نمی شناسد و قرآن کریم آن را نهی کرده است^۲ و در تفسیر آیه شریفه آمده است: که اگر کسی مردان یا زنان مؤمن را بغیر از جنایتی که مستحق ایذا باشند مورد آزار و اذیت (یا مجازات) قرار دهد، متحمل: و زور و دروغی بزر و گناهی هویدا شده است، یعنی سزاوار عقوبت بهتان و مستحق عذاب ظاهرو نمایان است.^۳

یکی از اساتید دانشگاه فرموده اند: مجازات عبارت است از عکس العملی اجتماعی به صورت رنج که بر بزهکار اعمال می شود. مجازات توأم با رنج و تعب است و همین خصوصیت باعث اعمال آن می شود. تا ماهیت مجازات از تدابیر پیشگیری از وقوع جرم و الزام به جبران ضرر و زیان در دعاوی حقوقی متمایز شود.^۴

نظریه: در اینجا مراد اعمال کیفر قانونی جرم است به طوری که موجب تنبیه مجرم و مانع تکرار آن در جامعه گردد.

ی: خاص: یعنی برگزیده، یگانه، ویژه، منفرد، ضد عام.^۵ یکی دیگر از لغت شناسان فرموده است: الخاص جمع خواص و خصان، یعنی محدود به گروه یا امری معین، تنها، یگانه، ویژه گی یا صفت ممیزه انسان یا جانور، یا چیزی که آن صفت خاص جنس او باشد، آنچه برای خود اختصاص دهد و بردارد، نزدیکان و مقربان امیر و بزرگان قوم.^۶ و عام را به معنای عموم مردم، مقابل خاصه بیان کرده اند.^۷ هم چنین گفته اند: تفرد برخی از چیزها به کسی در صورتی که عموم مردم از آن بهره ای ندارند و این ضد عام است.^۸ یکی از فقهاء در تعریف خاص و عام می فرمایند: معنی خاص و عام یک معنی مرکوز

^۱ - باهری، محمد؛ داور، علی اکبر؛ نگرشی بر حقوق جزای عمومی، تهران، نشر مجد، سال ۱۳۹۲، ص ۳۶۶.

^۲ - وَ الَّذِينَ يُؤْذُونَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بغيرِ مَا اكْتَسَبُوا فَقَدْ احْتَمَلُوا بُهْتَاناً وَإِثْماً مُّبِيناً ، احزاب ، آیه ۵۸
^۳ کاشانی، فتح الله بن شکرالله، منهج الصادقین فی إلزام المخالفین، کتابفروشی اسلامیة - ایران - تهران، چاپ: دوم

سال ۱۳۴۴ جلد ۷ ص ۳۳۲

^۴ - ۲- گلدوزیان، ایرج؛ بایسته های حقوق جزای عمومی، تهران، نشر میزان، چاپ سوم، ۱۳۷۸، ص ۳۲۱.

^۵ - ۳- دهخدا، علی اکبر، لغت نامه، پیشین، جلد ۶ ص ۹۳۱۲

^۶ - جبران مسعود، فرهنگ عربی فارسی الرائد، پیشین، جلد ۱ ص ۷۱۷

^۷ - جبران مسعود، فرهنگ عربی فارسی الرائد، پیشین، جلد ۲ ص ۱۱۵۵

^۸ - ابوالقاسم الحسین بن محمد معروف به راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، پیشین، ص ۱۴۹

ذهنی است که بر مصادیق خودش دلالت دارد و تعریف از آن نوعی تعریف شرح الاسمی است.^۱ هم چنین یکی دیگر از بزرگان می فرمایند: عام و خاص از مفاهیم واضح و بدیهی هستند که احتیاج به تعریف ندارند. مگر شرح لفظ برای تقریب معنی به ذهن صورت گیرد.^۲ و گفته شده است: در فقه گاهی لفظی است که دلالت بر قسمتی از افراد عام کند، مانند کلمه نفقه زوجه، که شامل بخشی از حقوق زوجیت می شود، بنابراین لفظ حقوق زوجیت عام است و لفظ، نفقه زوجه خاص است.^۳

نظریه: مراد از خاص در اینجا برخی از جرائمی است که از افراد خاصی قابلیت صدور دارد، مانند جرائم در حین خدمت یا اجرای وظائف خاص نظامی و انتظامی که امکان ارتکاب آن فقط از نیروهای مسلح قابل تصور است مانند: ترک پست، تمرد از دستور فرماندهی، لغو دستور، تیراندازی بدون رعایت مقررات، جاسوسی در حین انجام وظائف خاص نظامی و انتظامی.

واژه ها و اصطلاحات نظامی

الف: نظامی: به نیروی مسلحی گفته می شود که دفاع از مرز و بوم کشور و سرحدات را بعهدہ دارند و از آب و خاک کشور در برابر بیگانه دفاع می کنند.^۴

ب: انتظامی: به نیروی مسلحی اطلاق می شود که حفظ نظم و امنیت و انسجام داخلی کشور را به عهده دارند و در برابر ناهنجاری اجتماعی ایستادگی کرده و بعنوان ضابط قوه قضائیه نیز عمل می کنند. و گاهی به آنان نیز نیروی نظامی اطلاق می شود.^۵

ج: خاص نظامی و انتظامی: آنچه ویژه نیروهای مسلح است، اعم از نظامی و انتظامی.^۶

معنای جاسوسی

در ابتدا بحث ماهوی جرم جاسوسی، مناسب است معنی جاسوسی را بیان نموده و سپس به توضیح آثار آن پرداخته شود.

^۱ - خراسانی، محمد کاظم (معروف به آخوند خراسانی) کفایه الاصول چاپ ششم سال ۱۳۶۶ چاپخانه اسلامی جلد اول ص ۳۳۱

^۲ - مظفر، محمدرضا، اصول الفقه، چاپ پانزدهم، سال ۱۳۹۴، دفتر تبلیغات اسلامی حوزه قم مؤسسه بوستان کتاب ص ۱۵۱

^۳ - جعفری لنگرودی، ترمینولوژی، پیشین، ص ۲۵۶

^۴ - منصور، جهانگیر، مجموعه قوانین و مقررات نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران، چاپ نهم، طیف نگار، سال ۱۳۸۸
قانون استخدامی وزارت دفاع مواد ۱ تا ۷ ص ۸۱ تا ۸۲

^۵ - منصور، جهانگیر، مجموعه قوانین و مقررات نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران، چاپ نهم، همان، قانون استخدامی سپاه، مواد ۱۵ ص ۲۸۱ تا ۳۰۰

^۶ - منصور، جهانگیر، مجموعه قوانین و مقررات نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران، چاپ نهم، همان، قانون استخدامی نیروی انتظامی، مواد ۱ تا ۱۹ ص ۲۰۵ تا ۲۲۰

در فرهنگ فرهنگ لغت معنی جاسوسی این گونه بیان شده «جاسوسی آن است که اخبار و اطلاعات کسی یا موسسه‌ای و یا کشوری را مخفیان گردآورد و به شخص یا موسسه و یا کشوری دهد»^۱

هم چنین در تعریف جاسوسی می‌نویسد: «در اصطلاح بین الملل عمومی: کسی که محرمانه یا تحت عنوان های نادرست به نفع خصم درصدد تحصیل اطلاعاتی از نقشه و قوای طرف و مقاصد او برآید. و از نظر جزائی اشخاص ذیل جاسوس اند: الف: هرکس برای بدست آوردن اسناد یا اطلاعاتی به نفع دشمن به یک قلعه یا مکان مستحکم یا پاسگاه یا هربنگاه نظامی یا استحکامات واردگاه‌ها، یا منزل گاه‌ها ی ارتش، داخل شده باشد. ب: هرکس برای دشمن اسناد یا اطلاعاتی بدست آورد که ممکن است نسبت به عملیات ارتش یا نسبت به تأمین قلاع یا امکانه مستحکم یا پاسگاه‌ها یا بنگاه‌های نظامی مضر باشد. ج: هرکس جاسوسان یا افراد دشمن را که برای اکتشاف مأمور شده باشند عمداً مخفی نموده یا سبب اختفاء آنها گردد. د: هرکس که اسرار نظامی یا سیاسی یا مفاتیح رمز را برخلاف مصالح کشوریه اجنبی تسلیم کند.» ماده ۳۱۳ قانون سابق دادرسی و کیفر ارتش»^۲

تبیین مبانی فقهی جرم جاسوسی:

تبیین مبانی فقهی جرم جاسوسی در قالب دو مقدمه ذکر می‌شود:

مقدمه اول: تعریف افشای اسرار به صورت آشکار است که ابتدا معنای لغوی آن مورد بررسی قرار گرفته و سپس به مبانی فقهی آن اشاره می‌شود: سر در لغت به معنای: چیز پنهان و چیزی که آشکار نباشد، ضد اعلان، یا حدیثی که در نفس انسان پوشیده باشد آمده است.^۳ هم چنین به معنای چیزی که مکتوم باشد ذکر شده است، جمع آن اسرار است.^۴ و افشاء در لغت به معنای پخش و نشر خبر آمده است.^۵ خداوند اسرار و رازهای نهفته همه را می‌داند. امیر المؤمنین علیه السلام می‌فرماید: خداوند باطن هر کسی را ولو اینکه ساکت و خاموش باشد می‌داند.^۶ در جای دیگر می‌فرماید: خداوند آگاه است از اسرار نهان مردم و از پنهان سخن گفتن راز گویان.^۷ اما خداوند اسرار بندگان و موجودات خود

^۱ - معین، محمد، فرهنگ فارسی، چاپ بیست و هفتم سال ۱۳۹۱ شش جلدی، انتشارات امیرکبیر، جلد ۲ ص ۹۲.

^۲ - جعفری لنگرودی، ترمینولوژی حقوق، پیشین. ص ۱۹۰

^۳ - ابوالقاسم الحسین بن محمد معروف به راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، پیشین، ص ۲۲۸

^۴ - جوهری، اسماعیل بن حماد، الصحاح: تاج اللغه و صحاح العربیه، نشر بیروت، لبنان، چاپ سوم، سال ۱۴۰۴ هجری قمری ج ۲، ص: ۶۸۱

^۵ - ابن منظور انصاری، محمد بن مکرم، لسان العرب، پیشین جلد ۱ ص ۱۲۲

^۶ - صبحی صالح، نهج البلاغه، چاپ اول، سال ۱۳۸۷ هجری قمری، بیروت، لبنان، خطبه ۱۰۹، ص ۱۵۸

^۷ - صبحی صالح، نهج البلاغه، همان، خطبه ۹۱ ص ۱۳۴

را افشاء نمی کند و آنها را رسوا نمی سازد، خداوند نیز دارای اسراری است که غیر از ائمه معصومین علیهم السلام تاب و توان نگهداری و حفاظت و حراست آن را ندارند، حضرت علی علیه السلام می فرماید: اهل بیت رسول گرامی اسلام صلی الله علیه وآله وسلم: جایگاه راز حق و پناهگاه امر یزدان و ظرف علم رحمان و مرجع دستور خدایند.^۱ در مورد حرمت اشاعه اسرار، احادیثی فراوانی نقل شده است از جمله روایتی از امام صادق علیه السلام است که می فرمایند: ای معلی امر ما را مکتوم بدار یعنی اسرار ما را حفظ نما و آن را افشا نکن.^۲

در مورد آیه شریفه قرآن کریم که می فرماید: کسانی که پیوسته به آیات خدا کفر می‌ورزند، و همواره پیامبران را ظالمانه می‌کشند، و از مردم کسانی را که امر به عدالت می‌کنند به قتل می‌رسانند، آنان را به عذابی دردناک خبر ده.^۳ از امام صادق علیه السلام نقل شده است که بطور صریح فرموده اند: علت اصلی انتساب قتل به آنان افشاء اسرار آنها است.^۴ در این رابطه حدیث دیگری نیز از امام صادق علیه السلام، موضوع را به همین صورت بیان نموده است یعنی اینکه افشاء سر را در حد قتل دانسته است.^۵

در روایت دیگری از امام صادق علیه السلام، نقل شده که اگر کسی اسرار ما را افشاء کند و این امر موجب قتل گردد، این کار در حد قتل عمد است نه قتل خطا.^۶

نظریه: از تعبیر آیات و روایات فوق استفاده می شود که این نوع از افشاء اسرار مستلزم جاسوسی به نفع بیگانگان و دشمن است، تا آنجا که: امام صادق علیه السلام فاعل آن را به عنوان قاتل معرفی می نمایند. بنابراین روایات فوق می تواند مبنای فقهی جرم جاسوسی تلقی گردد.

مقدمه دوم: موضوع منع تجسس و تحسس در زندگی دیگران است، و تجسس: یعنی دنبال امورگشتن، ولی تحسس: عبارت است، از چیزی است که انسان با بعضی از حواس خود آن را درک می کند.

^۱ - صبحی صالح، نهج البلاغه، پیشین، خطبه ۲ ص ۴۷

^۲ - قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: يَا مُعَلَّى أَكْتُمُ أَمْرَنَا. كلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، تصحیح علی اکبر غفاری، نشر دار الکتب الاسلامیه تهران، چاپ سوم، سال ۱۳۸۸ هجری قمری، ج ۲، ص ۲۲۳

^۳ (إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيَّ بَغْيٍ حَقٍّ وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ) آل عمران: ۲۱.
^۴ عن أبي عبد الله (عليه السلام) وتلا هذه الآية: قال: والله ما قتلوهم بأيديهم ولا ضربوهم بأسيا ففهم ولكنهم سمعوا أحاديثهم فأذاعوها فاخذوا عليها فقتلوا فصار قتلا واعتداء ومعصية. كلینی، محمد بن یعقوب، کافی پیشین، ج ۲ ص ۳۷۱ ح ۶

^۵ - عن أبي عبد الله (عليه السلام) في قول الله عز وجل: "ويقتلون الأنبياء بغير حق..." فقال: أما والله ما قتلوهم بأسيا ففهم ولكن أذاعوا سرهم وأفشوا عليهم فقتلوا. کافی، ج ۲ همان، ۳۷۱، ح ۷

^۶ - عن أبي عبد الله (عليه السلام) قال: من أذاع علينا شيئا من أمرنا فهو كمن قتلنا عمدا ولم يقتلنا خطأ. الكافي، ج ۲ همان ح ۹،

تجسس: یعنی خبر را جویاشد، جاسوسی کرد^۱، و تجسس یعنی: خواست از ته و توی موضوع سردر بیاورد، خواست تا چیزی را حس کند، بشناسد، خواست چیزی را با چشم و گوش دریابد، اخبار مردم را باز جست، دنبال کرد، در گرد آوری اخبار برای مردم کوشش کرد^۲. تجسس به معنای صوت خفی، فهمیدن، دانستن، شناختن، یقین پیدا کردن^۳ و تجسس: به معنای پرداختن به امور پنهان و عورات و تفتیش از بواطن امور بیان کرده اند^۴.

تفاوت دیگری را میان تجسس و تحسس نیز بیان کرده اند: تجسس یعنی: دنبال اخبار شر دیگران گشتن، ولی تحسس عام است و شامل اخبار شر و خیر می شود^۵. برخی تجسس را به معنای تفتیش ذکر کرده اند و در مورد واژه تفتیش آمده است: واپژوهیدن، جستن و کاویدن، جستجو کردن، تفحص و تجسس، و کاوش، باز رسی، و ارسی، پی جوئی، بررسی^۶.

یکی از فقهای بزرگوار نیز فرموده است: لا تَجَسَّسُوا یعنی در پی جست و جوی عیب ها و دنبال کردن لغزش های مردم نباشید. و از ابو عبیده نقل نموده است که: دو واژه تجسس و تحسس دارای معنا و مفهوم واحدی هستند. و اخفش نیز گفته است: دو واژه تجسس و تحسس تقریباً شبیه هم هستند و تنها تفاوت میان آن ها اینست که تجسس به خبرجویی ها و پیگیری های امور پنهانی گفته می شود و کلمه جاسوس از همین ریشه است. و لکن کلمه تجسس درباره خبرجویی ها و کنجکاوای های مربوط به امور آشکار و شناخته شده به کار برده می شود^۷.

قرآن کریم در مورد تجسس می فرماید: (دراموری که مردم پنهان ماندنش را خواهانند) تجسس و پی جوئی نکنید^۸. علاوه بر آیات شریفه قرآن کریم. روایات متعددی از ائمه معصومین علیهم السلام و پیامبرگرامی اسلام صلی الله علیه و آله وسلم داریم که به موضوع زندگی مسالمت آمیز و محبت به برادران دینی و کمک به همه آنان و رعایت حق اشخاص و ممنوعیت تجسس و تفتیش یا به عبارتی منع ورود در امور دیگران، و حرمت سرکشی از زندگی فردی آنها تصریح کرده اند، یکی از زمینه های

^۱ - جبران مسعود، فرهنگ الفبائی عربی فارسی، الرائد، پیشین، جلد ۱ ص ۴۳۱

^۲ - جبران مسعود، فرهنگ الفبائی عربی فارسی، الرائد، همان، جلد ۱ ص ۴۳۸

^۳ - طریحی، شیخ فخرالدین، مجمع البحرين، تحقیق سید احمد حسینی، المكتبة المرتضویه، تهران، ناصر خسرو چاپ ۱۳۹۵ هجری قمری، جلد ۶ صص ۴۹ و ۵۰

^۴ - طریحی، شیخ فخرالدین، مجمع البحرين، همان، جلد ۴ ص ۵۷

^۵ - مناوی، محمد بن عبدالرؤف بن علی، فیض القدر، ناشر، مؤسسه فرهنگی و اطلاع رسانی تبیان، سال ۱۴۱۵، ج ۳ ص ۱۵۹.

^۶ - دهخدا، علی اکبر، لغت نامه، پیشین جلد ۵ ص ۶۸۴۴

^۷ - طبرسی، ابوعلی، فضل بن حسن، تفسیر مجمع البیان، چاپ هشتم، سال ۱۳۸۴، ناشر: ناصر خسرو، تهران، ج ۵ ص ۱۳۷.

^۸ - يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبَ بَعْضُكُم بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ (قرآن کریم سوره حجرات، آیه ۱۲).

بررسی و تحقیق و تفحص از زندگی شخصی افراد، بدگمانی یا سوء ظن است که می‌تواند دروازه ورودی بسیاری از گناهان باشد، لذا خداوند آن را دروازه نافع و صحیحی برای امور مادی و معنوی انسان نمی‌داند و فرموده است: همان گمان برای دریافت حق هیچ سودی نمی‌دهد.^۱ در این رابطه از پیامبر اسلام صلی الله علیه وآله وسلم نقل شده است که فرموده اند:

از گمان پرهیزید زیرا گمان، سخن را در گرداب دروغ می‌اندازد. و از کنجکاوی و پاییدن یکدیگر نیز پرهیزید و از حال کسی تفتیش و تفحص نکنید، از یکدیگر تعریف و تمجید کنید، بدخواه یکدیگر نباشید، کینه یکدیگر را به دل نگیرید، به هم پشت نکنید و با بندگان خدا برادروار زندگی کنید.^۲

در روایت دیگری از امام سجاد علیه السلام در مورد حقوق دیگران نقل شده است که می‌فرمایند: و اما حق همسایه ات این است که در غیابش او را حفظ نمایی و در حضورش او را گرمی بداری و هرگاه به او ظلمی شود یاری اش کنی و در صدد جست و جوی راز او نباشی.^۳

در روایت دیگری: از امیرالمؤمنین حضرت علی علیه السلام نقل شده است که، فرمودند: هر کس که درباره اسرار و امور پنهانی دیگران جست و جو و گفت و گو کند خداوند نیز اسرار وی را برای دیگران فاش خواهد کرد باشد.^۴

در روایت دیگری از امام صادق علیه السلام، و ایشان از پیامبر اکرم صلی الله علیه وآله، نقل می‌کند که فرمود: درباره لغزش های برادران مؤمنین تجسس و جست و جو نکنید، چون که هر کس

^۱ - وان الظن لا یغنی من الحق شیئاً ، سوره ، نجم آیه ۲۸.

^۲ - قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ: إِيَّاكُمْ وَالظَّنَّ فَإِنَّ الظَّنَّ أَكْذَبُ الكَذِبِ وَكُونُوا إِخْوَانًا فِي اللَّهِ كَمَا أَمَرَكُمُ اللَّهُ- لَا تَتَنَافَرُوا وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا تَتَفَاحَشُوا- وَلَا يُغْتَبَ بَعْضُكُمْ بَعْضًا وَلَا تَتَبَاعُوا وَلَا تَتَبَاغَضُوا وَلَا تَتَدَابَرُوا وَلَا تَتَحَاسَدُوا فَإِنَّ الحَسَدَ يَأْكُلُ الإِيمَانَ كَمَا تَأْكُلُ النَّارُ الحَطَبَ الأَبْيَسَ. مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، پیشین، جلد ۷۲/ص ۲۵۲

^۳ - عن علی بن الحسین علیه السلام، و اما حق جارک فحفظه غائباً و إكرامه شاهداً و نصرته إذا مان مظلوماً و لا تتبع له عوره. مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، همان ج ۷۱/ص ۷.

^۴ - علی علیه السلام: من بحث عن أسرار غيره أظهر الله سبحانه أسرارہ. آمدی، عبدالواحد بن محمد، غرر الحکم و درر الکلم، دارالکتب الاسلامیه، قم، چاپ دوم، سال ۱۴۱۰ هجری قمری ص ۶۳۸

لغزش های خود وی را پی جویی خواهد کرد، و چنین کسی را خداوند بی آبرو و رسوا خواهد ساخت هر چند که در درون خانه اش باشد.^۱

در روایت دیگری زراره از امام باقر علیه السلام نقل می کند که آن حضرت فرمود: نزدیک ترین مرزها به کفر و بی دینی آنست که انسان لغزش ها و معایب برادر دینی خود را شناسایی کرده و به یاد بسپارد، تا روزی آن ها را فاش ساخته و به رخ او بکشد.^۲

در روایت دیگری از حضرت علی علیه السلام روایت شده است که فرمودند: بدترین مردم کسی است که لغزش های دیگران را نبخشد و گناهان دیگران را نپوشاند.^۳ نظام جمهوری اسلامی ایران نیز هرگونه تجسس در امور شخصی دیگران را ممنوع می داند.^۴

نظریه: این نوع تجسس هائی تواند زمینه جاسوسی فرد را در امور شخصی و احیاناً در مورد مسائل مهم نظامی فراهم نماید بنابراین آیات و روایات فوق می تواند به عنوان مبانی فقهی جرم جاسوسی مورد توجه قرار گیرد.

اقدام علیه امنیت

یکی از جرائمی که اقدام علیه امنیت داخلی و خارجی محسوب می شود جرم جاسوسی است. قانون گذار در قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح^۵ در تبیین جرائم علیه امنیت داخلی و خارجی نیروهای مسلح بعنوان یک جرم نظامی توجه خود را به جرم جاسوسی معطوف داشته است، زیرا ضرر و زیان و نتیجه سوء جرائم علیه امنیت و آسایش عمومی به طور مستقیم متوجه: مصالح عالی

^۱ - سمعت أبا عبد الله عليه السلام: يقول: قال رسول الله: صلى الله عليه وآله وسلم: يا معشر من أسلم بلسانه ولم يخلص الأيمان إلى قلبه لا تدموا المسلمين ولا تتبعوا عوراتهم فإنه من تتبع عوراتهم تتبع الله عورته، ومن تتبع الله عورته يفضحه ولو في بيته. كليني رازی، ابی جعفر، محمد بن یعقوب، اصول کافی، پیشین، جلد ۲/ ص ۳۵۴.

^۲ - عن أبي جعفر عليه السلام قال: إن أقرب ما يكون العبد إلى الكفر أن يواخي الرجل الرجل على الدين فيحصى عليه عثراته وزلاته ليعنفه بها يوما ما. كليني رازی، ابی جعفر محمد بن یعقوب اصول کافی، پیشین، جلد ۲/ ص ۳۵۵.

^۳ - على عليه السلام: شَرُّ النَّاسِ مَنْ لَأَ يَعْقُوَ عَنِ الزَّلَّةِ وَ لَأَ يَسْتُرُ الْعَوْرَةَ، آمدی، عبدالواحد بن محمد، غرر الحکم درر الکلم، دارالکتب الاسلامیه، قم، چاپ دوم، سال ۱۴۱۰ هجری قمری ص ۱۷۵

^۴ - قریانی، فرج الله، مجموعه کامل قوانین اساسی. مدنی. چاپ اول، سال ۱۳۶۷ انتشارات فردوسی تهران، ص ۱۷، اصل بیست و پنجم قانون اساسی (بازرسی و نرساندن نامه ها، ضبط و فاش کردن مکالمات تلفنی، افشای مخابرات تلگرافی و تلکس، سانسور، عدم مخایره و نرساندن آنها، استراق سمع و هر گونه تجسس ممنوع است مگر به حکم قانون).

^۵ - رحیمی اصفهانی، عباسعلی، قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح، اداره کل تدوین و تنقیح قوانین و مقررات، چاپ اول، سال ۱۳۸۲، نشر معاونت پژوهش ریاست جمهوری ص ۵۰

مملکت، استقلال، تمامیت ارضی، منافع عمومی ملت، دفاع ملی کشور، امنیت، آرامش و آسایش عمومی، موقعیت سیاسی داخلی و خارجی حکومت و مناسبات خارجی مملکت با سایر کشورهای گردد. مقنن در ماده ۵ قانون مجازات اسلامی، بیان نموده است: هر ایرانی یا غیرایرانی که در خارج از قلمرو حاکمیت ایران مرتکب جرایم علیه امنیت داخلی و خارجی و تمامیت ارضی یا استقلال کشور و اقدام علیه حکومت جمهوری اسلامی ایران گردد و در ایران یافت شود و یا به ایران مسترد گردد، طبق قانون مجازات جمهوری اسلامی ایران مجازات می‌شود.^۱ بنا براین جهت تبیین جایگاه قانونی جرم جاسوسی در بین نیروهای نظامی و انتظامی: مواد قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح در مورد جرم جاسوسی که: تحت عنوان جرائم علیه امنیت داخلی و خارجی از آن یاد شده است به شرح زیر آورده می‌شود:

ماده ۲۴ - افراد زیر جاسوس محسوب و به مجازاتهای ذیل محکوم می‌شوند:

الف - هر نظامی که اسناد یا اطلاعات یا اشیای دارای ارزش اطلاعاتی را در اختیار دشمن و یا بیگانه قرار دهد و این امر برای عملیات نظامی یا نسبت به امنیت تأسیسات، استحکامات، پایگاهها، کارخانجات، انبارهای دائمی یا موقتی تسلیحاتی، توقفگاههای موقت، ساختمانهای نظامی، کشتیها، هواپیماها یا وسائل نقلیه زمینی نظامی یا امنیت تأسیسات دفاعی کشور مضر باشد به مجازات محارب محکوم خواهد شد.

ب - هر نظامی که اسناد یا اطلاعات برای دشمن یا بیگانگان تحصیل کرده، به هر دلیلی موفق به تسلیم آن نشود به حبس از سه تا پانزده سال محکوم می‌گردد.

ج - هر نظامی که اسرار نظامی، سیاسی، امنیتی، اقتصادی و یا صنعتی مربوط به نیروهای مسلح را به دشمنان داخلی یا خارجی یا بیگانگان یا منابع آنان تسلیم و یا آنان را از مفاد آن آگاه سازد به مجازات محارب محکوم خواهد شد.

د - هر نظامی که برای به دست آوردن اسناد یا اطلاعات طبقه بندی شده، به نفع دشمن و یا بیگانه به محل نگهداری اسناد یا اطلاعات داخل شود، چنانچه به موجب قوانین دیگر مستوجب مجازات شدیدتری نباشد به حبس از دو تا ده سال محکوم می‌گردد. دو تبصره ذیل ماده فوق در مورد معاونت و مشارکت در جرم جاسوسی آمده است که در بخش مربوط بیان می‌شود.

^۱ - یزدانیان، محمد رضا، قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح در نظم حقوقی کنونی، چاپ اول سال ۱۳۹۰، نشر میزان ص ۴۹

ماده ۲۵ - منظور از دشمن عبارت است از: اشرا، گروهها و دولت هائی که با نظام جمهوری اسلامی ایران در حال جنگ بوده یا قصد براندازی آن را دارند و یا اقدامات آنان بر ضد امنیت ملی است.

نظریه : به عنوان مبانی حقوقی جرم جاسوسی از مواد قانونی فوق به خوبی استفاده می شود که جرم جاسوسی با توجه به جایگاه خاص نیروهای نظامی و انتظامی و زیان و ضرری که ممکن است از ناحیه اقدامات آن ها تحت عنوان جاسوسی به تمامیت ارضی، استحکامات نظامی، و یا صنایع مهم و یاساختمان ها در شهر و روستا و یا مردم کشور واقع شود، مجازات شدیدی را قانون گذار برای این جرم پیش بینی کرده است و در برخی موارد آنان را در حکم محارب دانسته و مجازات محارب را تجویز نموده است.

ماهیت جرم جاسوسی

جرم جاسوسی از جرایم عمدی است، زیرا در جرم جاسوسی، با واژه هایی همچون، "تحصیل اطلاعات برای دشمن"، "تسلیم اطلاعات به دشمن" و "وارد شدن به اماکن نظامی برای کسب اطلاعات به نفع دشمن" وجود دارد. در همه این موارد، علم و آگاهی متهم، شرط تحقق عنصر روانی است. لذا اگر فرد نظامی اسناد را مفقود نماید و اتفاقاً به دست دشمن برسد، جرم ارتكابی، جاسوسی نخواهد بود بلکه اتهام وی سهل انگاری منجر به مفقودی اسناد می باشد. یا اگر فرد نظامی توسط دشمن تخلیه اطلاعاتی شود و فریب خورده، اطلاعاتی را به دشمن بدهد، در اینجا هم جرم جاسوسی تحقق نمی یابد، بلکه اتهام وی تخلیه اطلاعاتی خواهد بود.^۱

با توجه به پیشرفت علم و فن آوری اطلاعات نوع دیگری از جاسوسی ممکن است از طریق رایانه صورت گیرد که این موضوع نیز برای اولین بار در قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح آمده است: هرگونه تغییر یا حذف اطلاعات، الحاق، تقدیم یا تأخیر تاریخ نسبت به تاریخ حقیقی و نظایر آن که به طور غیرمجاز توسط نظامیان در سیستم رایانه و نرم افزارهای مربوط صورت گیرد و همچنین اقداماتی از قبیل تسلیم اطلاعات طبقه بندی شده رایانه ای به دشمن یا افرادی که صلاحیت دسترسی به آن اطلاعات را ندارند، افشاء غیرمجاز اطلاعات، سرقت اشیاء دارای ارزش اطلاعاتی مانند سی دی (CD) یا دیسکتهای حاوی اطلاعات یا معدوم کردن آنها یا سوء استفاده های مالی که نظامیان به وسیله رایانه مرتکب شوند جرم محسوب و حسب مورد مشمول مجازاتهای مندرج در مواد مربوط به این

^۱ - مالمیر، محمود، قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران پیشین، ص ۴۷.

قانون‌می‌باشند.^۱ سپس این موضوع در قانون مجازات اسلامی در حقوق ایران نیز مورد توجه قرار گرفته است.^۲

زمان وقوع جرم

در خصوص ارتکاب جرم جاسوسی در زمان جنگ یا صلح، و میزان مجازات آن، قانونگذار در قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح، تفاوتی قائل نشده است. به رغم این که ارتکاب این جرم، هم در زمان جنگ و هم در زمان درگیری با اشرار و گروهها، می‌تواند آثار به مراتب خطرناکتر از زمان صلح به دنبال داشته باشد.^۳

نظریه: بحث زمان وقوع جرم جاسوسی از اهمیت خاصی برخوردار است من باب مثال اگر قبل از یک عملیات گسترده ای که توسط نیروهای مسلح تدارک دیده شده است و هزاران نیروی رزمنده را پشت خاکریزها آماده نموده و شناسائی توسط اطلاعات و عملیات کامل شده است، اگر فردی در این زمان مرتکب جاسوسی شود، موجب از بین رفتن مقدار زیادی تجهیزات جنگی و لجستیکی و نیروی انسانی می‌شود و چه بسا موجب تصرف شهرها و اسارت نیروها و فرماندهان گردد و حال آنکه اگر این جاسوسی در یک شرایط و زمان عادی باشد خسارت کمتر به بار آورده و گاهی ممکن است این توطئه توسط نیروهای خودی کشف و خنثا شود، بنابراین عنصر زمان در جرم جاسوسی از اهمیت زیادی برخوردار است که در این قانون مغفول مانده است.

مکان وقوع جرم

مکان وقوع جرم، در برخی جرایم حائز اهمیت است و اگر ارتکاب فعل در آن مکان واقع نشود، جرم منظور محقق نشده است و قابل مجازات نخواهد بود یا مجازات خفیف تری خواهد داشت مانند سرقت از حرز. در مورد مکان وقوع جرم جاسوسی در اکثر مصادیق، مکان وقوع جرم موضوعیت ندارد، اما با توجه به مصادیق آن، گاهی مکان نیز نقش تعیین کننده ای دارد، مانند مکان نگهداری اسناد بکلی سری که دسترسی به آن برای ورود غیر مجاز موجب تحقق جرم جاسوسی می‌شود. محل

^۱ - رحیمی اصفهانی، عباسعلی، قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح، اداره کل تدوین و تنقیح قوانین و مقررات، چاپ اول، سال ۱۳۸۲، نشر معاونت پژوهش ریاست جمهوری ص ۹۵ ماده ۱۳۱

^۲ - رحیمی اصفهانی، عباسعلی، قانون مجازات اسلامی، مصوب ۱۳۹۲، چاپ نهم، سال ۱۳۹۵ نشر معاونت حقوقی ریاست جمهوری ص ۲۳۳ مواد ۷۳۱ تا ۷۳۳.

^۳ - رحیمی اصفهانی، عباسعلی، قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح پیشین (شرح جرم جاسوسی) ص ۵۰ ماده ۲۴.

نگهداری اسناد یا اطلاعات" است. جایی که اسناد و اطلاعات نگهداری می شود و قابلیت ورود داشته باشد.^۱

شخصیت مجرم

جرم جاسوسی موضوع ماده ۲۴ قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح، شامل اشخاصی به شرح زیر می باشد: نظامی، بیگانه، هرکس. واژه، هر نظامی: در بندهای "الف" "ب" و "ج" ماده فوق، فقط شامل نظامیان میشود.^۲

در بند "ه" ماده مزبور: لفظ هریگانه و در تبصره یک ماده مزبور در تعریف معاونت در امر جاسوسی واژه هر کس آمده است، هر نظامی کارکنان ستاد کل نیروهای مسلح، ارتش، سپاه، وزارت دفاع و سازمان های وابسته به آنها و کارکنان ناجا و کارکنان وظیفه و محصلان نیروهای مسلح و کسانی که بطور موقت در خدمت نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران هستند و طبق مقررات و قوانین استخدامی نیروهای مسلح در مدت مزبور از اعضای نیروهای مسلح محسوب می شوند.^۳ و واژه بیگانه: از لحاظ لغوی به معنای ناشناس، غریب، اجنبی و کسی که از کشور دیگری باشد آمده است^۴، و منظور از بیگانه یا اجنبی در حقوق بین الملل خصوصی کسی است که فاقد تابعیت کشور معینی بوده و نسبت به دولت و افراد آن کشور اجنبی یا بیگانه محسوب می شود.^۵ و واژه هرکس که در مورد معاونین در جرم جاسوسی استفاده شده است شامل همه افراد عادی می شود. که برای ارتکاب عمل هریک بطور جداگانه قانون، مجازات تعیین نموده است.

مشارکت و معاونت در جاسوسی

تبصره های یک و دوی ماده ۲۴ قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح به شرح زیر:

تبصره ۱ - هرکس در جرائم جاسوسی با نظامیان مشارکت نماید به تبع مجرم اصلی نظامی در دادگاههای نظامی محاکمه و به همان مجازاتی که برای نظامیان مقرر است محکوم می شود.

تبصره ۲ - معاونت در امر جاسوسی و یا مخفی نمودن و پناه دادن به جاسوس جرم محسوب

^۱ - مال میر، محمود، شرح قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران چاپ اول سال ۱۳۸۳ نشر داد گستر، تهران ص ۴۵

^۲ - مال میر، محمود، قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران، همان، ص ۴۶.

^۳ - رحیمی اصفهانی، عباسعلی، قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح پیشین، ماده یک، ص ۱۸

^۴ - عمید، حسن فرهنگ لغات، فارسی، تک جلدی، پیشین، واژه بیگانه ص ۲۲۳

^۵ - جعفری لنگرودی، محمد جعفر، ترمینولوژی حقوق، پیشین، واژه بیگانه، صص ۱۴، ۱۲۲

و مرتکب به تبع مجرمان اصلی نظامی در دادگاههای نظامی محاکمه و در مواردی که مجازات جاسوس مجازات محارب و یا اعدام است به حبس از سه سال تا پانزده سال محکوم می‌شود.^۱ تبصره های فوق متعرض مشارکت و معاونت سایر افراد نظامی یا غیرنظامی در جرم جاسوسی شده است و ضمن تعیین مجازات برای آنان اعلام نموده است که به تبع مجرمان اصلی نظامی، در دادگاههای نظامی محاکمه خواهند شد.^۲ و این موضوع قدم بزرگ و مؤثری در رفع ابهام و شفاف سازی مرتکبین جرم مزبور نموده است.

برآمد: یکی از نوآوری های قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح^۳ تبیین موضوع معاونت و مشارکت در جرم جاسوسی است که بطور صریح و روشن بیان نموده است. جرم جاسوسی از جرائمی است که دارای جنبه عمومی است. مبانی فقهی آن بطور اختصار تحت عنوان دو مقدمه در ضمن تبیین افشاء اسرار و تجسس بیان شد. و مبانی قانونی آن نیز با استفاده از قوانین مربوط ذکر گردید. در قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح در بسیاری از موارد مجازات محارب را در مورد جاسوس تجویز نموده است. جاسوسی توسط نیروهای نظامی و انتظامی از جمله جرائمی است که نیازی به شاکی خصوصی ندارد و رضایت یا شکایت فرماندهی یا یگان خدمتی متهم موجب عدم تعقیب مجرم و مختومه شدن پرونده نخواهد شد و دادستان نظامی بعنوان مدعی العموم باید به تعقیب مجرم پرداخته و در صورت احراز مجرمیت پرونده را با صدور کیفرخواست جهت صدور حکم به دادگاه نظامی ارائه نماید.

^۱ - ر حیمی اصفهانی، عباسعلی، قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح پیشین، ماده ۲۴ ص ۵۱

^۲ - بهرامی، محمد کاظم، مجله داد رسی، آذر ودی ماه سال ۱۳۸۲، شماره ۴۱، ویژگی های قانون جدید مجازات جرایم نیروهای مسلح و تفاوت های آن با قانون سابق ص ۱۰۴ مقاله

^۳ - ر حیمی اصفهانی، عباسعلی، قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح پیشین، ماده ۲۴ ص ۵۱

فهرست منابع

قرآن کریم

نهج البلاغه

الف:

ابن منظور انصاری، محمد بن مكرم، لسان العرب، نشر: دار صابر، بيروت، پانزده جلدی، چاپ چهارم، سال ۱۴۱۴ هجری قمری،

ابوالقاسم الحسين بن محمد، معروف به راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن. نشر مکتبه المرتضویه، تهران سال ۱۳۷۳ هجری قمری

آمدی، عبدالواحد بن محمد، غرر الحکم و درر الکلم، دارالکتب الاسلامیه، قم، چاپ دوم، سال ۱۴۱۰ هجری قمری ص ۶۳۸

ب:

باهری، محمد؛ داور، علی اکبر؛ نگرشی بر حقوق جزای عمومی، تهران، نشر مجد، سال ۱۳۹۲،

بهرامی، محمد کاظم، مجله داد رسی، آذر و دی ماه سال ۱۳۸۲، شماره ۴۱، ویژگی‌های قانون

جدید مجازات جرایم نیروهای مسلح و تفاوت‌های آن با قانون سابق

ج:

جبران مسعود، فرهنگ الفبائی عربی فارسی الرائد، ترجمه دکتر انزابی، چاپ چهارم، انتشارات

آستان قدس رضوی سال ۱۳۸۳

جعفری لنگرودی، محمد جعفر، ترمینولوژی حقوق، چاپ نهم، سال ۱۳۷۷ کتابخانه گنج

ودانش تهران.

جمال الدین، ابی منصور شیخ حسن بن زین الدین، شهید ثانی، معالم الاصول، انتشارات

معارف اسلامی، تهران شمس العماره، بی تا (احتمالاً سال ۱۳۵۰ شمسی)

جوهری، اسماعیل بن حماد، الصحاح: تاج اللغة و صحاح العربیة، نشر بیروت، لبنان، چاپ سوم

، سال ۱۴۰۴ هجری قمری.

ح:

الحمیری القمی؛ ابوالعباس عبدالله بن جعفر؛ قرب الاسناد، قم، مؤسسه آل البيت عليهم السلام

لإحياء التراث، الطبعة الأولى، ۱۴۱۳ قمری،

خ:

خراسانی، محمد کاظم (معروف به آخوندخراسانی) کفایه الاصول چاپ ششم سال ۱۳۶۶

چاپخانه اسلامیة جلد اول

د:

دلشاد، مصطفی، حکومت حکمت، (حکومت نهج البلاغه) نشر: تهران، دریا، چاپ دوم سال ۱۳۷۹،

دهخدا، علی اکبر، لغت نامه، ۱۵ جلدی چاپ دوم، سال ۱۳۷۷ مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران.

ر:

رحیمی اصفهانی، عباسعلی، قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح، اداره کل تدوین و تنقیح قوانین و مقررات، چاپ اول، سال ۱۳۸۲، نشر معاونت پژوهش ریاست جمهوری
رحیمی اصفهانی، عباسعلی، قانون مجازات اسلامی، چاپ نهم، سال ۱۳۹۵ نشر معاونت حقوقی ریاست جمهوری

ص:

صبحی صالح، نهج البلاغه، چاپ، بیروت سال ۱۳۸۷. هجری قمری.

ط:

-طریحی، شیخ فخرالدین، مجمع البحرین، تحقیق سید احمد حسینی، المکتبه المرتضویه، تهران، ناصر خسرو چاپ ۱۳۹۵ هجری قمری،
طبرسی، ابوعلی، فضل بن حسن، تفسیر مجمع البیان، چاپ هشتم، سال ۱۳۸۴، ناشر: ناصر خسرو، تهران،.

ع:

عمید، حسن، فرهنگ لغت فارسی، چاپ ششم، سال ۱۳۵۱ انتشارات جاویدان،

ف:

فخار طوسی، جواد، اعاده حیثیت و جبران خسارت معنوی از دعوی کیفری، چاپ اول زمستان ۱۳۹۴، دفتر تبلیغات اسلامی، قم.

ق:

قربانی فرج الله، مجموعه کامل قوانین اساسی، مدنی، چاپ اول، چاپخانه حیدری، انتشارات فردوسی، سال ۱۳۶۷،

ک:

کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، تصحیح علی اکبر غفاری، نشر دار الکتب الاسلامیه تهران، چاپ سوم، سال ۱۳۸۸ هجری قمری
کی نیا، مهدی، مبانی جرم شناسی، چاپ اول سال ۱۳۷۰، مؤسسه چاپ و نشر دانشگاه تهران،

کاشانی، فتح‌الله بن شکرالله، منهج الصادقین فی إلزام المخالفین، کتابفروشی اسلامیه - ایران - تهران، چاپ: دوم، سال ۱۳۴۴

گ:

گلدوزیان، ایرج؛ بایسته های حقوق جزای عمومی، تهران، نشر میزان، چاپ سوم، ۱۳۷۸،

م: مالمیر، محمود، شرح قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران

چاپ اول سال ۱۳۸۳ نشر داد گستر، تهران

مجلسی، محمد باقر. بحار الانوار چاپ دوم، مؤسسه وفا، سال ۱۴۰۳ هجری قمری .

معلوف، لوئیس، المنجد، ترجمه احمد سیاح، تحت عنوان فرهنگ عربی فارسی، چاپ پنجم

سال ۱۳۸۴ انتشارات اسلام تهران. مظفر، محمدرضا، اصول الفقه، چاپ پانزدهم، سال ۱۳۹۴، دفتر

تبلیغات اسلامی حوزه قم مؤسسه بوستان کتاب .

منصور، جهانگیر، مجموعه قوانین و مقررات نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران، چاپ نهم

، طیف نگار، سال ۱۳۸۸

مناوی، محمد بن عبدالرؤف بن علی، فیض القدير، ناشر، مؤسسه فرهنگی و اطلاع رسانی

تبیان، سال ۱۴۱۵،

معین، محمد، فرهنگ فارسی، چاپ بیست و هفتم سال ۱۳۹۱ شش جلدی، انتشارات امیرکبیر،

ن:

نوربها، رضا، زمینه حقوق جزای عمومی، چاپ بیست و ششم، سال ۱۳۸۸ کتابخانه گنج

و دانش

و:

ولیدی، محمد صالح، حقوق جزای عمومی، چاپ اول، سال ۱۳۷۱ چاپ مهر قم،

ی: یزدانیان، محمد رضا، قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح در نظم حقوقی کنونی، چاپ

اول سال ۱۳۹۰ نشر میزان